

Zelei Miklós

Berzsenyi-szendvics

*„Honnét van, hogy az ég, a fátum vagy görög Áte
Majd minden jámbor költőt és büszke genie-
ket
Annyira üldöz most, hogy azok majd mind siralommal
Töltik el a Helikont, s civakodnak fátumaikkal?
Én nem tudhatom azt; s hogy az Átét gyártja-e költő,
Vagy pedig a költőt gyártná bárdjával az Áté,
Azt se tudom; de igaz, hogy azok jól esmerik egymást:
Mégis azonban' nehéz őket jól összeegyezni!
Ámde akár mint van, zugolódunk ellene nem kell,
Sőt mint a karaib bajnok harsogja halottas
Énekit a kinzók keze közt mosologva, boszontva,
Gyáva csapási alatt víg dalra fakasztoa köszöntsük!
Zengj, mosolyogj neki, majd víg lantod táncra ragadja,
Mint Orpheus hajdan vadakat, fát, Thrácia bércét.”*

Berzsenyi Dániel: A költő és a sors

Kell egy lap! Egy folyóirat. És az majd mindent megold, ha lesz, akkor majd minden jóra fordul. Ha mégse, akkor kell még egy! És az már tényleg...

Ez a vágy kísérte végig a 60-as, a 70-es éveket és a rendszerváltás idején tetőzött, amikor naponta születtek az új lapok. Mindenki cselekedett, senki nem gondolkodott – ez persze nagyon igazságtalan így, de a lényegre mutat. Arra, hogy sokunk – többségünk? – nem is tudta pontosan, hogy min kellene gondolkodnia. Nem volt világlátottságunk, gyakorlatunk a rendszerváltásban. Még a kormányváltásban sem: amibe beleszülettünk, az kitartott. Az én évjáratom esetében például több mint negyvenéves korunkig. Nem volt ismeretünk másféle politikai gyakorlatról, a politikai váltógazdálkodásról, a parlamentarizmusról. A fátumainkkal való nagy civakodásaink még odébb vannak. De lám, már Berzsenyi is tudott róluk...

A lap talán a gondolkodás iránti vágyat, a gondolkodás alapját jelentette? A közös tér utáni sóvárgást, ahol ki lehet fejteni, ami foglalkoztat, ami kínoz? És kiszabadít a magányosságból? Nem tudom ma már. Elsőéves voltam az 1968–69-es tanévben a Szegedi Tanárképző Főiskolán, amikor megjelent a városban Varga Mihály, a *Forrás* alapító főszerkesztője a bejelentéssel, hogy Kecskeméten, a szomszédban, új folyóirat indul. Úgy néztünk rá, mint egy Istenre. Fiatal szerzőket keresett, akik új verset, új novellát adnak. Mert az nagyon fontos. Odatartozni! Úgyhogy biztos, ami biztos, nem jelentkeztem, de nagy horderejű eseménynek tartottam a találkozót, és nagyon örültem. Ehhez az örömhöz képest azonban az odatartozás jóval később született meg. Elsőéves koromban már három éve publikáltam, ott lapultak a versek a füzeteimben, és már újságot is írtam. Azt hittem, ennek jelentősége van. Amit leírok, számít.

68 nyara után vagyunk. Mögöttünk a csehszlovákiai bevonulás. De mögöttünk vannak, szűrtén ugyan, 68 nyarának más emlékei is. A szocialista sajtóban látott képek arról, hogy szoktak a világban lázadni is. Élt a szívünkben sosem volt szabadságunk – és forró volt a lángja.

Hogyan gondolkodtam abban az időben? Ezt elég pontosan megmutatja az a vitacikk, amely *Antibűvölet* címmel jelent meg a *Szegedi Egyetem* 1970. március 9-i számában (VIII. évfolyam, 3. szám, 4. p.). Másodéves főiskolás vagyok. Egy hét van hátra nagyobbik fiam születéséig: felnőtt vagyok. Ugyan már! Még teljesen gyerek. Anyagilag is, lelkileg is önállóan. Viszont van írógépem. Akkor írunk. És írtam, mert megihletett az egyetemi lapnak a fiatalság közömbösségéről szerzett vitája. A cikkem címét kitették az 1. oldalas ajánlókeretbe is.

Mennyi tudatlanság szorult ebbe a két-három flekkbe! Mennyi eszmei zavar, fogalmi tisztázatlanság. És mennyi jóhiszemű bátorság... Amikor minden politikai előképzettség nélkül rátaláltam a két totális diktatúra azonosságaira. Az egyetemi lap szerkesztője bölcsen kioperálta azokat a mondatokat, amelyekben ezt fejtegettem. Hogy a fasiszta Németországban sem volt választási lehetősége egy fiatalnak, mert csak egy ifjúsági szervezetbe léphetett be. És nálunk sincs választási lehetősége, mert csak egy ifjúsági szervezetbe léphet be.

A lapszerkesztő türelemmel és szeretettel bánt velem. Tudta, hol élünk. Én még csak tanultam. Elmagyarázta, hogy ha ez benne lesz a cikkben, akkor mindenki csak erről fog beszélni, és senkit nem fog érdekelni, amit a közönytől írok.

De az is túl sok lett, ami maradt:

„Magyarországon még semmilyen államformára nem volt jellemző a demokrácia, különösen nem annak gyakorlati megvalósítása, a demokratizmus, a demokratikus légkör. Ahhoz, hogy elhalhasson a demokrácia, először meg kell valósítani a demokráciát.

Érvek és csizmák

Igen jellemző volt a *Bölcsész* (JATE BTK KISZ VB lapja) utóbbi számaiban zajló vita, melyet Rittersporn Gábor KISZ-ről írott cikke indított el. Nem érdemben akarok hozzászólni ahhoz a vitához, csupán stílusát és metódusát értékelve szeretnék bekapcsolódni ebbe a vitába. Rittersporn érvelő, logikus és gondolkodó írására, melyben a KISZ-problémákat jó néhány »kényes« oldalról vizsgálta, Hegyi András, volt kari KISZ-titkár teljességében antiintellektuális, érvelés nélküli, ledorongoló, sőt elfojtó, s valamiféle felsőbbség nevében kinyilatkoztatott írása volt a válasz, amely a szocializmus egy egészen más korszakát engedte asszociálni.

»Ha politikai szervezet, akkor engem nem érdekel« – hangzik el Fenákel Judit vitaindító cikkében valamelyik hallgató szájából. Hogy ilyen elhangozhassék, azt szinte csak az előbbihez hasonló stílusú »csizmaérvek« tették lehetővé. Íme a közöny egyik állomása. Ehhez az állomáshoz tartozik még sok bakterház, mint amilyenek az unalmas, szinte csak adminisztrációra szorító KISZ-gyűlések, a KISZ-munka helyetti KISZ-munkátlanság stb.

Nem csak akarni kell

hanem az is kell, hogyha illetékes fórumokhoz elmennek azok, akik akarnak, ne sülyedjenek el a bélyegzőpárnák és bélyegzők, a ki-, be-, fel-, le- stb. adványok ingoványában, s ne csak meghallgatásra találjanak, hanem segítségre is. Igen jó példa a főiskolán alapított egyik klub, ahol minden bútordarabért külön ostromot kell indítani. Aki ebbe belefárad, az lesz a közönyös – ez egy másik állomás valahol a mulandóság és a bürokrácia között.

Mozi, kirándulás, hangversenybérlet

Igen fontosnak tartom azt, hogy a KISZ egyáltalán nem KISZ-jellegű feladatokat old meg. Mivel a KISZ politikai szervezet, munkájának is politikainak kellene lennie, ehelyett feladatköre leszűkült arra, hogy több-kevesebb rendszertelenséggel megszervez egy-egy mozilátogatást, kirándulást, időszakonként kioszt egy-két hangversenybérletet, operabérletet stb. Elképzelhető, hogy a fasiszta ifjúsági szervezetek tagjai is jártak ilyen módon moziba. Így ez nem is lehet elegendő a szocialista közösség kialakításához. Ez hozzátartozik a közösségi neveléshez, de nem csak a szocialista közösség kialakításának a jellemzője. Valami több kellene, s bízom abban, hogy a vita során majd kialakul, hogy mi is az a többlet.

Az évfordulónaptár alapján tartott langyos ünnepeket sem tarthatom komoly eszmei megmozdulásoknak – így a KISZ szerepe szinte a bélyegárulásra korlátozódott. Aki ennél többet vár, az úgyszintén kiábrándul, s a jól ismert recept szerint közömbös lesz.

A meghirdetett eszme

valahol elkerülte a valóságot, illetve a szó és a tett nem találkozott egy pontban. Ezért jó néhány lelkes KISZ-aktivista szava marad pusztába kiáltott, még több végzi munkáját immel-ámmal, a tagság nagy részére pedig jellemző a skizofrenitás: igen, KISZ-tag vagyok, hogy miért, nem tudom, hogy ez nekem mit jelent, azt sem tudom, hogy miért léptem be, azt se, de azt se, hogy miért vettek fel, de mindenki az, miért pont én ne legyek?

Az unalomról

Dr. Karl Leonhard Biológiai pszichológia című könyvében azt írja erről, hogy a legnemesebb emberi tulajdonságok közé tartozik, mert jelzi, hogy a környezet élményanyaga hozzánk képest szegényes, élményéhségünket nem tudja kielégíteni. Nem tudja ezt a KISZ sem. Unatkozunk az egyetemeken és főiskolákon egy nagy darab langyosságot majszolva a félév végi aláírásokért, elégségesekért és jelesekért (ki melyikért), s valaki bejön az utcáról és felkiált: jé, milyen közönyösök! A sikertelenségek és lebunkózások elvették majdnem mindenkinek a kezdeményezőképességét, az önállóságát, de a kedvét mindenképpen, ha az előbbieket, mint kihasználatlan lehetőségek, meg is maradtak. Az érdektelenség a közöny képét öltötte magára. A legtöbben önmagukban küzdenek ez ellen, elszigetelt esetekben gyakran sikerül is leküzdeni, de nem sikerül magasabb szintű közösségi megvalósulása.

A legveszélyesebb talán az önállótlanág. Fenákel Judit így fogalmazott: nosztalgia a legenda után. Én így fogalmaznám meg ezt: nosztalgia a lehetőségeink után. Az önállóságot mindenképpen fokozni kellene. Rá se szoktunk, de rá kell szokni, ha másképp nem megy, mindenkit odarángatni. Épp olyan fontos, mint a demokratizmus, az egészséges vita légkörének kialakítása és a vita szabadsága, hogy a mozdulatlanág antibüvöletéből átjussunk a mozgás bűvösségébe.”

Én bajt hoztam a lapszerkesztőre, a vitát pedig elsodorta az áradó Tisza. A fiataloknak az 1970-es tavaszi árral folytatott „kitartó, hősi küzdelmét” – ezek újságcímek voltak akkor – lenyúlta a politikai erőközpont, a rendkívüli helyzet kiváltotta szolidaritást és fizikai teljesítményt sivár politikája visszaigazolásának tüntetve föl. A bolsevikok az élére álltak a láncait letépni készülő, örült Tiszának: Árvízveszélyben nincs közömbösség, írták a központi válasz címében, és így katapultáltak: *„Azokban a napokban, amikor a Közömbösek kérdéssel indított vitánk összefoglalóját fogalmazzuk, a kérdés maga szemünk láttára vált időszerűtlenné. Szegeden ugyanis az árvízveszély idején az egyetemisták százai dolgoztak a gátakon, a homokbányában – mindenütt, ahol szükség volt rájuk, még hozzá olyan időszakban, amely az egyetemi hallgatót amúgy is próbára teszi: év végi vizsgák idején. Ilyen körülmények között tehát azon vitatkozni, hogy közömbösek-e az egyetemi fiatalok az élet követelményeivel szemben, nemcsak időszerűtlen, de komikus is lenne, s nem bizonyítana mást, mint a vita spekulatív, életidegen voltát.”*

És elkezdődött a nyár. Sokat utaztam, főleg Budapest–Szeged között. Mert úgy tartottam magamról, hogy pesti vagyok. Noha nem voltam az. Szegedi se voltam, így kézenfekvő volt számomra az 5-ös út, az álldogálás a Dong-éri hídnál (Kecskemét belvízrendszeréhez tartozik, de a vietnami háború is följön, ha beütöm a szót, mert a dong a vietnamiak pénze). Büszke voltam stopos mivoltomra, korszerűnek és szabadnak tartottam ezt az életformát, amíg egy teherautó-sofőr meg nem nyugtatott, hogy bármikor lesz helyem nála: *„Mindig fölveszem az ilyen stoposokat. Nagyon szegény gyerek az, aki így utazik.”* Igaza volt.

Léteztek ilyen szuper szakok az egyetemen, mint az orosz–angol. Két világot egyesített ez a párosítás. Az orosz szakos lányokat több száz méterről meg lehetett ismerni az öltözködésük stílusáról. Az angol szakosokat ugyancsak, olyan élesen különböztek az orosz szakosoktól. Az orosz–angol szakos lányok – ők így mondták: angol–orosz – mindkét stílust hozták, s valami szent örület csillogott a szemükben. Közbeékelt barátnőm orosz–angol, illetve angol–orosz szakos kecskeméti leány volt, meghívott egyszer hozzájuk haza. A család összehúzódtott, mert szigorúan elkülönítve kellett aludnunk. Reggel az édesapja adott ötven forintot vonatra: *„Ne menj stoppal, mert az veszélyes.”* De megspóroltam az ötven forintot, mert az volt az összes pénzem, és stoppal mentem vissza Szegedre. Másnap a kecskeméti leány is befutott, és elmondta: *„Amikor reggel öltöttem, apu bejött, meglátta a combomon a harapásokat. Dühösen kirohant. Én jót nevettem.”*

Kecskemét nehezen átjárható város volt. Ha Pestről mentem Szegedre, biztos, hogy a Pest felé eső végén tettek ki, ha fordítva, akkor a szegedi szélen. És akkor rajta, át a városon gyalog. Jó időben elnézelődtem erre-arra. Az állomás környé-

kén a vereség fegyverei csillogtak: szovjet ágyúk. A kettős beszéd a győzelem fegyvereiként emlegette őket. És ott nézelődött valahol útközben a győztes is: Lenin. És jó, dizájnos borozók nyitott ajtaja lesett a nomádokra. Könnyű, homoki borokat mértek. Még az is lehet, hogy nem hamisítottak voltak.

Ma már mindez nincs. Ami van, azt is kifejezi egy Berzsenyi-vers, csak olvassuk nagy áttételekben gondolkodva *A német és magyar ízlés* sorait, s fölfedezzük, hogyan írt Berzsenyi az Európai Unióról és rólunk:

*„Vízbul sert pancsol, borbul puncsot s aszubort főz,
Ökrébül disznót, a lóbul rest tehenet tesz,
Férfi köténybe' gyarat, kötöget, fonogat, tyukot ültet,
A felesége kaszál, sapkába', kalapba' tobákol:
A német mindent mesterkél, pancsol, el is ront;
A magyar ellenben természet gyermeke mindig,
S éppen azért szebb, jobb minden marhája, vagyonya.
A német hasznot les mindig. Szépre nem ügyel,
Nézd bár condráját talpátul fogva tetőig,
Mégis azonba', ha szép akar olkor lenni, mivé lesz!
Hány csecse bokrétát tűz, s mint üti félre kalapját!
Tarka piros pántlik repdeznek előtte-utánna,
A magyar a szépet nézi, s jól tudja, mi a szép,
Nézd bár condráját talpátul fogva tetőig:
Látol-e rajta, ha még gyerek is, nem férfihoz illőt?
S kérded-e még, Liebel, tőlem, mért büszke, szabad, vad?”*